

ISSN: 2458-7508

ilahiyyat

tetkikleri dergisi

Journal of İlahiyat Researches

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

YIL: 2017 | SAYI: 47
ERZURUM

Osmanlı'da Huzur Derslerine Katılan Erzurumlu Âlimler

Ömer KARA*

ÖZ

Huzur dersleri, Osmanlıda padişah huzurunda ulemanın yaptığı müzakereli bir toplantıdır. Bu derslerin kapsam ve sistematığı ile ilgili kısa bir tanıtım yaptıktan sonra tarih boyunca bu derslere katılan Erzurumlu âlimleri tespit ettik. O kişinin bu derslere muhatap olarak katıldığını ortaya koyduk. Bunların biyografileri ve girdikleri derslerle ilgili ayrıntıları saptadık.

Anahtar Kelimeler: Huzur dersleri, Osmanlı, Erzurumlu âlimler, padişah, muhatap, mukarrir.

ABSTRACT

Scholars from Erzurum Participated to Huzur Dersleri in Ottoman Period

Huzur dersleri is a negotiated meeting made by scholars in the presence of the sultan. In our article, after making a brief introduction about scope and system of these lessons, we have identified the Erzurum scholars who participated in these lessons throughout history. We showed that ten scholars participated in these lessons as a muhatap. We have fixed their biographies and details about the courses they entered.

Keywords: Huzur dersleri (lessons in the presence of sultan), scholars from Erzurum, sultan, muqarrir (lecturer) muhatap (debater scholars).

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı.

Giriş

Makalemizin anlaşılması için Osmanlıdaki Huzur Derslerinin ne olduğunu kısaca aralamak; kısa tarihçesi, tanımı, özellikleri, unsurları, meclisleri, icra şekli, takrir edilen ayet ve sureleri, ödül ve cezalarıyla huzur derslerini¹ muhtasar bir şekilde sunmak mecburiyetindeyiz. Çünkü esas konumuzu sunduğumuz alanda bir kısım kavramların ve terimlerin anlaşılması buna bağlıdır. Daha sonra da ilgili derslere katılan Erzurumlu ulemayı tespit edip tanıtmak ve huzur dersleriyle ilişkilerini ortaya koymak mümkün hale gelecektir.

1. Huzur Dersleri: Kısa Tanıtımı

Huzur dersleri, “H. 1136 yılında Sadrazam Damad İbrahim Paşa ile sadarat makâmının uhdesinde başlayan ve H. 1172 Ramazan’ından itibaren Sultan III. Mustafa’nın fermanyıyla saltanat makâmıyla resmileşen, biniş merasimi sonrası Osmanlı padişahının hazır bulunmasıyla, Şeyhulislâm tarafından seçilen ve padişah tarafından onaylanan yetkin ulemâdan müteşekkil bir heyet tarafından her yıl Ramazan’ın belirli günlerinde padişahça tayin edilen mekânlarda gerçekleştirilen ilmi mecliste Kadı Beyzâvî tefsîrinin münâzaralı tarzda tadrîsi” için kullanılan bir terimdir.² Osmanlıdaki huzur dersleri, İslam geleneğinde devlet başkanı veya vezirler huzurunda yapılan ilmi-edebi toplantı türü olan muhadara’nın bir devamı niteliğindedir.³

Resmi olarak Sultan III. Mustafa ile başlayıp Sultan Vahdettin’e kadar devam eden yaklaşık 200 yıllık bir gelenektir.⁴ Padişahın huzurunda icra edilmesinden dolayı

- 1 Huzur dersleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Mardin, Ebu’l-Ula, *Huzur Dersleri-I*, İstanbul, 1951; Mardin, Ebu’l-Ula, *Huzur Dersleri-II-III*, İstanbul, 1956-66; Omay, Semiha, *Huzur Dersleri ile ilgili Konuşmalar*, İstanbul, 1965; Emin, Mehmed, “Huzur-i Hümayun Dersleri”, *Sebilü’r-Reşad*, İstanbul, 26 Haziran 1335, cilt: XVII, sayı: 425-6, s. 75-7; Pakalın, Mehmed Zeki, “Huzur-i Hümayun Dersleri”, *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*, s. 74 (29 Haziran 1918), s. 816-819; Sabri, Mustafa, “Huzur-i Hümayun Dersleri”, *Beyanü’l-Hak*, İstanbul, 29 Eylül 1324, cilt: 1, sayı: 2, s. 3-6; Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Huzur Dersleri”, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara, 1965, s. 215-22; Zilfi, Madeline Carol, “A medrese for the palace: Ottoman dynastic legitimation in the eighteenth century”, *Journal of the American Oriental Society*, cilt: 113/2, 1993, s. 184-191; İpşirli, Mehmet, “Huzur Dersleri”, *DİA*, İstanbul, 1998; XVIII/441-444; Özbilgen, Erol, “Huzur Dersleri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 116-117; Ünver, Süheyl, *Bir Ramazan binbir İstanbul*, Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 29 vd.; Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 1971, I/862 vd.; Demir, Ziya; Eroğlu, Mehmed, *XIII.-XVI. Yy. arası Osmanlı Müfessirleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007, 99 vd.; Kara, Ömer, “İslam Geleneğinde Ümera Huzurundaki Bilimsel Toplantıların Osmanlıcası: Huzur Dersleri”, *Osmanlı Toplumunda Kur’an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları II*, İlim Yayma Vakfı: Kur’an ve Tefsir Akademisi, İstanbul, 2013, s. 299-369; Kara, Ömer, “Osmanlıda Huzur Dersleri Geleneği ve Literatürü”, *TALİD*, cilt: 9, sayı: 18, 2011, 11-31.
- 2 Tanım için bkz. Mardin, I/13; Kara, s. 317-8.
- 3 Muhadara türü, tanımı ve literatürü hakkında bkz. Thomas, Stephanie Bowie, *The Concept of Muhâdara in the Arab Anthology with Special reference to al-Râghib al-İsfahânî’s Muhâdarât al-Udebâ*, doktora, Harvard University, Cambridge: Massachusetts: 2000, s. 22 vd; Yazıcı, Hüseyin, “Muhâdarat”, *DİA*, İstanbul, 2005, XXX/391-92; Kara, Ömer, “Râğib el-İsfahânî”, *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV/398-401, özellikle, 400; Bonebakker, S. A., “Adab and the Concept of Belles-Lettres”, *CHAL: Abbâsîd Belles-Lettres*, ed. Julia Ashtiany vd., Cambridge, 1990, s. 16-30; Bonebakker, S. A., “Early Arabic Literature and the Term Adab”, *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, 1984, V/389-421.
- 4 Huzur derslerinin tarihçesi için bkz. Mardin, I/14 vd.; I/89; Kara, s. 308-317.

“huzur-i hümayun dersleri” ismiyle anılmaktadır. Huzur dersleri, Osmanlı'nın başlangıcından başlayarak sonuna kadar devam eden “mutad tefsir dersleri”nden ayrı bir kurumdur.⁵ İlgili dersler için katı prensipler mevcuttur ve bunlara her halükarda uyulmak mecburiyeti vardır.⁶ Bir huzur dersinin icrası için vazgeçilmez unsurlar vardır. Bu unsurların derse katılımı mecburidir. Bu unsurlar şunlardır: Padişah, Şeyhulislam, Mukarrir, Muhataplar, Dinleyiciler, Zaman, Mekân, Beyzavi tefsiri, Biniş merasimi. **Padişah**, huzur dersinin oany merkezi ve vazgeçilmezidir. Olmazsa huzur dersi yapılmaz, tehir edilir. **Şeyhulislam**, organizatördür. Mukarrir ve muhatapları seçer, padişaha onaylatır. **Mukarrir**, padişah huzurunda dersi takrir eden ve muhatapların sorularına cevap veren âlimdir. Sadece mecliste bir tane olur. **Muhatap**, mukarririn takririne eleştiri yönelten, soru soran, katkı yapan âlimlerdir. Sayıları en az beş kişi olup tarih içerisinde sayıları değişmiştir. **Sami** (dinleyici), padişahın onayı ile derse katılan padişah yakınları, vezirler, devlet erkânı ve davet edilen diğer şahıslardır. **Zaman**, iki şeye tekabül eder. Huzur dersleri senelik Ramazanın ilk sekiz gününde yapılması; günlük olarak öğlen ile ikindi arasındadır. Süresi ise yaklaşık iki saat civarındadır. Mekân, huzur dersinin bir oturumun yapıldığı mekândır. Sabit mekân yoktur. Padişah, o günkü dersin nerede yapılacağını belirler. **Mekânlar**, Topkapı sarayı içindeki sofa-i hümayun, Merdiven başı kasrı, sünnet odası, revan köşkü, has oda, çinili köşk, çadır köşk gibi yerlerde; Topkapı sarayı dışında ise Topkapı sahil sarayı, sepetçiler kasrı, yalı kasrı, kasr-ı cedid, şevkiye köşkü, incili köşk, Rami kışla camii, Beşiktaş sahil sarayı, Çırağan sarayı, yıldız sarayı/çit kasrı, Dolmabahçe sarayı (Muayede ve zülvecheyn sofaları) mekân olarak kullanılmıştır. **Beyzavi tefsiri**, huzur derslerinde takrir edilen Kadı Beyzavi'nin tefsiridir. **Biniş-i merasimi**, huzur dersi başlamadan önce padişahın hadem ve haşemiyle (askeri ve sivil hizmetkârlarıyla) ya kara yoluyla ya da deniz yoluyla saltanat kayığı ile ya Eyüp sultana, ya bir kasa, bahçeye varılır. Bu tören akabinde huzur dersi yapılırdı.⁷ Huzur dersleri her yıl ramazan ilk sekiz gününde her gün bir meclis olarak 8 meclis şeklinde yapılırdı. Meclis sayıları yıllara göre değişiklik arz etmiştir.⁸

Huzur dersinin icrası şöyleydi: Öncelikle her bir ders için mukarrir ve muhatap olacak şahıslar, bazen bizzat padişah seçilir ve onaylanırdı; ama çoğunlukla da Şeyhulislâm tarafından seçilir; padişah tarafından onanırdı. Huzur dersleri için daimi bir mekân yoktur; mekân da padişahın seçimiyle kararlaştırılır. Aynı şekilde derste takrir edilecek âyet veya âyetler de padişah tarafından belirlenir. Bütün bunlar tespit edildikten sonra okunacak âyetler, önceden mukarrir ve muhataplara bildirilir; derse hazırlanmaları sağlanırdı. Huzur dersinde gizlilik esastı ve meclisten önce ilgili zevâtın bir yerde toplanıp müzâkere ve mübahase yapması yasaktır. Herkes ferd

5 Huzur derslerinin mutad tefsir dersleriyle farkları için bkz. Mardin, I/14 vd.; I/89; Kara, s. 317-320.

6 Huzur derslerinin kaideleri için bkz. Mardin, I/14 vd.; I/89; Kara, s. 318-320.

7 Huzur derslerinin unsurları ve fonksiyonları için bkz. Mardin, I/17-18, 99 vd.; 89; 84-88; 68-9; II-III/1; 110 vd.; 112-113; 109-110, 114-115, 109; 115-117; 111-112; 809 vd.; 811, 814-16, 117-119; 122; Kara, s. 320-335.

8 Meclisler için bkz. Mardin, I/84-88; Kara, s. 335-336.

olarak hazırlanır; ders günü bir araya gelinir; orada müzâkere yapılırdı. Dersin zamanı öğlen ile ikindi arasıydı.

Ders günü, Biniş(-i hümâyun) merasimi yapılır. Meclise önce padişah girer, kendine ayrılan minderin yanında ayakta beklerdi. Ders ortamında padişah da dâhil, herkes bir minder üzerine otururdu. Padişahın özel bir makâmı bulunmazdı. İlmiye sınıfının hepsinin önünde bir rahle, altında da bir minder bulunurdu. Mukarririn minderi, muhataplarınkinden bir miktar büyük olurdu. Mukarririn rahlesi, sedef işlemeli; muhataplarınki ise ceviz boyalı olurdu. Padişahın sağında, mukarrir oturur; onun sağında ve solunda da muhataplar yarım kavis şeklinde yerini alırlardı. Öteki taraflarda ise davet edilen dinleyici kitleleri yerini alırdı. Dinleyiciler arasında bayanlar olursa onlar da mekânın şartlarına göre bir perde veya paravan arkasından dersi dinlerlerdi. Padişah yerini aldıktan sonra ilmiye sınıfının dışındaki erkân yerlerine geçer, daha sonra resmî binişleriyle (elbiseleriyle) nişanlarını takmış ve sarıkları üzerine sırmalarını geçirmiş olarak önde mukarrir; arkasından da kıdem sırasıyla muhataplar huzura girerlerdi. Ulemâ, ayakta bekleyen padişaha ihtiram selamı verdikten sonra kendilerine ait olan yerlere otururlardı. Sonra da dinleyiciler yerlerini alırlardı.

Mukarrir, derse ait tefsîrini ve notlarını; mukarrirler de aynı şekilde malzemelerini rahlelerine koyarlardı. Ders yaklaşık olarak 2 saat sürerdi; bazen bundan az veya fazla olabilirdi. Mukarrir, önceden kendisine bildirilen âyeti okur. Sonra ilgili tefsîrden âyetin tefsîrini okur ve âyeti genişçe şerh ederdi. Mukarrir sunumunu bitirdikten sonra muhataplara soruları olup olmadığını sorar; kıdem sırasına göre soruları alır, her birine cevaplar verirdi. Sorulan sorular, konu etrafında sorulur; cevap da aynı şekilde verilirdi. Sualler, mukarriri müşkile sokacak ve rencide edecek şekilde sorulmaz; herkesin istifade edebileceği ve konuyu açılacak türden sorular olmasına özen gösterilirdi. Bazen soru cevap faslı mukarrir ve muhatap arasında uzayabilir; hünkâr “kâfi” deninceye kadar devam edebilirdi. Nadiren de olsa ateşli tartışmalar yaşanır; itirazlar vuku bulurdu. Derslerde en önemli özellik, tam bir ilmî serbestlik içerisinde yapılmasıydı. Bu tartışmalara padişah çoğunlukla “müdahil” olmazdı. Dersin sonuna doğru dua zamanının geldiği nazikâne ve kimsenin anlamayacağı tarzda mukarrire ihsas ettirilirdi; mukarrir de ders sonunda muhtasar bir duayla dersi bitirirdi. Ders sonunda ilmiye sınıfına mutad ve ekstra olmak üzere nakdî atıyyeler yanında bohça içerisinde hediyeler verilirdi. Sonra da padişah, mekâmı terkeder; hareme çekilir, zevât da dağılırdı.⁹

Huzur derslerinde Kadı Beyzavi tefsiri üzerinden takrir yapılır. Önceleri takrir edilecek ayet, padişah tarafından belirlenirdi. 1180 yılına kadar böyle sürmüştür. Bu tarihten sonra ayet seçimi yerini sure seçimine bırakmıştır. Fatihâdan başlanarak

9 Ders icrasıyla ilgili bilgiler temelde Mardin’den alınmış olup boşluklar da huzur derslerine mukarrir, muhatap ve dinleyici olarak katılan zevâtın nakledilen hatıra ve menakıplardan doldurulmuştur. Bkz. Kara, s. 336-338.

sırasıyla devam etmiştir. Bütün huzur dersleri boyunca Nahl suresinin 26. ayetine kadar Kur'an'ın tefsiri yapılmıştır.¹⁰

Huzur derslerinde mukarrir ve mutaplara nakdi atıyyeler, bohçalar ve hususi yardımlar şeklinde üç türlü inamlar yapılırdı. Ayrıca terfi ödülü yanında nişanla ödüllendirilirlerdi.¹¹ Ayrıca huzur derslerinin kaidelerine uymayan, aykırı hareket edenler için de ihraç, sürgün, rütbe tenzili gibi cezalar da söz konusuydu.¹²

Son olarak huzur derslerinin takrir ve müzakere metinlerinin bazılarının matbu ve mahtut olarak günümüze ulaştığını¹³ söyleyerek tanıtımı bitirelim.

Huzur dersleriyle ilgili kısa tanıtımdan sonra Huzur derslerine katılan Erzurumlu âlimler hakkında bilgiye geçebiliriz.

2. Huzur Derslerine Katılan Erzurumlu Âlimler

Huzur derslerine Erzurumlu hangi âlimlerin katıldığını araştırdığımızda, on kişi olduğunu; bunların hepsinin de muhatap olduğunu gördük.

- 1) Erzurumlu Mehmed Efendi (ö. ?)
- 2) Erzurumlu Abdullah Efendi (ö. 1206)
- 3) Erzurumlu Osman Efendi (ö. ?)
- 4) Erzurumlu Mehmed Efendi (ö. 1227)
- 5) Erzurumlu İbrahim Efendi (ö. ?)
- 6) Erzurumlu Süleyman Efendi (ö. 1240)
- 7) İspirli Ali Efendi (ö. 1280)
- 8) Erzurumlu Ahmed Hamdi Efendi (ö. 1338)
- 9) Erzurumlu Salih Nazım Efendi (ö.1339)
- 10) Tortumlu İbrahim Efendi (ö.1341)

Şimdi kronolojik olarak ilgili şahısları ele alacağız. Ele alış tarzımız şöyle olacaktır: Her bir âlimin önce kısa bir biyografisini verip sonra katıldığı huzur derslerini ve bu derslerle ilgili ayrıntıları tablolar halinde sunacağız.

2.1. Erzurumlu Mehmed Efendi (ö. 1173 sonrası)

2.1.2. Biyografisi

Mehmed Efendi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

2.1.3. Katıldığı Huzur Dersleri

Mehmed Efendi, 1173 yılı ramazanında VII. Mecliste Küçük Torun Muhammed

10 Takrir edilen ayet ve surelerle ilgili olarak bkz. Mardin, *Huzur Dersleri*, I/71-83; Kara, s. 338-340.

11 Ödül, terfi ve taltifler için bkz. Mardin, II-III/19-51; 51-56; 55-94; 100-104; Kara, s. 340-344.

12 Cezalar için bkz. Mardin, II-III/105-106; Kara, s. 344.

13 Huzur dersleri ders takrir ve müzakere metinleri için bkz. Mardin, II-III/146; 239-240; 376-443; 460; 461-580; 581-644; 761- vd.; 1106 vd; 1108 vd.; Kara, s. 344-348.

Efendi'nin mukarrirliğinde hareket-i dâhil rütbesiyle 2. muhatap olmuştur.¹⁴ Ayrıca ceyb-i hümayun defterlerinde de bu ders sonrası 80 kuruş aldığı kaydı mevcuttur.¹⁵ 1172 yılının kayıtları elimizde olmasına karşın, yapılan dört mecliste birkaç tane Muhammed Efendi bulunmaktadır (Nebih Muhammed Efendi, Müzellef Muhammed Efendi, Küçük torun Muhammed Efendi, Muhaddis Muhammed Efendi).¹⁶ Ancak bunlar, Erzurumlu Muhammed Efendi'nin bulunduğu 1173 yılında da mevcutturlar. Dolayısıyla buradan hareketle Muhammed Efendi'nin muhataplığa bu yıl başladığını söyleyebiliriz. Bundan sonraki yıllarla (1174-1198) ilgili herhangi bir belge ve bilgimiz olmaması ve 1198 yılı yılındaki isimler¹⁷ arasında da olmaması hasebiyle bu dönem karanlık olarak durmaktadır. Ne var ki 1174 yılından sonra (kaç yıl olduğunu bilmiyoruz ama) muhataplık yapmış olma ihtimali de mevcuttur.

Yıl	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarriri	Padişah	Mekân
1173	VII.	2. Muhatap	Hareket-i dâhil	Küçük Torun Muhammed Efendi	III. Mustafa	Sarık Odası
1174 ve sonrası	Muhtemelen bu tarihlerden sonra da yapmış olmalıdır. Ancak hangi tarihlere kadar yaptığını bilemiyoruz.					

2.2. Erzurumlu Abdullah Efendi (ö. 1206)

2.2.1. Biyografisi

Erzurumlu Abdullah Efendi, Erzurumludur. Müderristir. Konya mollası olmuştur. 1197 yılında huzur derslerine muhatap olmuştur. 1206 yılı Şevval ayında vefat etmiştir. Nuh kuyusunda medfundur.¹⁸

2.2.2. Katıldığı Huzur Dersleri

Erzurumlu Abdullah Efendi'nin 1197 yılı yılıyla ilgili Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndeki bir belgede muhatap olduğu yer almaktadır.¹⁹ 1197 yılında, III. Mecliste birinci mukarrirdir; Mukarrir Erzincani Seyyid Ömer Efendidir.²⁰ Malum olduğu üzere 1198 yılından 1204 yılına kadar huzur derslerine katılanlarla ilgili belgeler, şimdilik yetersiz, var olanlar da muhataplarla ilgili bilgi vermemektedir.²¹ Ayrıca 1205 yılına ait belge mevcut olmakla beraber Abdullah Efendi, bu listede yer almaktadır.²² 1206 yılında vefat ettiğine göre Abdullah Efendi'nin 1197 yılında kesin olarak muhatap olduğunu; bu tarihten önce ve sonra (1205 yılına kadar) muhatap

14 Mardin, I/2608; Mardin, II-III/3

15 Mardin, II-III/29

16 Mardin, II-III/1.

17 Mardin, II-III/5.

18 Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmani*, İstanbul, 1311, III/389; Mardin, II-III/253.

19 *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi*, no: 971; Mardin, I/116.

20 Mardin, II-III/165.

21 Bkz. Mardin, I/116 vd.; II-III/4 vd.

22 Bkz. Mardin, I/117; 166-68.

olabileceğini söyleyebiliriz. 1197 yılında Abdullah Efendi'nin III. Meclise; hatta bu meclisinin baş muhataplığına terfi etmesi, hem öncesinde hem de sonrasında muhatap olduğunu ispat eden ciddi bir argümandır. Tabloyla vermeye çalışalım.

Yıl	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarriri	Padişah	Mekân
1197 öncesi	1197 yılına kadar muhataplık yapmış olma ihtimali yüksektir. Ancak elimizde belge yoktur.					
1197	III.	6. Muhatap	?	Erzincani Seyyid Ömer Efendi	I.Abdülhamit	Topkapı Sahil Sarayı
1198-1204	Bu tarihler arasında da muhataplık yapmış olma ihtimali yüksektir. Ancak bununla ilgili belge yoktur.					

2.3. Erzurumlu Osman Efendi (ö. 1205 sonrası)

2.3.1. Biyografisi

Osman Efendi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

2.3.2. Katıldığı Huzur Dersleri

Erzurumlu Osman Efendi, 1205 yılında III. Mecliste Seyyid Mehmed Münib Efendi'nin mukarrirliğinde 5. muhatap olmuştur.²³ Bu meclis, Ramazanın 9. Perşembe günü Hasan Paşa kasrında yapılmış, Bakara suresinden “ve iz kulna lil melaiketi'scüdu...” ayeti takrir edilmiştir.²⁴ Daha önce ifade ettiğimiz gibi 1205 öncesi elimizde belge olmadığı için bu tarihlerde muhataplık yapmış olma ihtimali vardır. Çünkü temelde 8 meclisten oluşan senelik huzur derslerinin III. Meclisine kadar terfi ettiği gibi, meclis içi de 6 muhataptan beşincisi olmuştur. Ancak elimizde herhangi bir belge bulunmamaktadır. Yine 1206-1223 yılları arasında da şu an itibarıyla bilgimiz yoktur. 1224 yılı listesinde de Osman Efendi'nin ismi yer almamaktadır. Ancak 1205 yılından sonra da muhataplık yapma ihtimali vardır.

Yıl	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarriri	Padişah	Mekân
1205	III.	5. Muhatap	?	Seyyid Mehmed Münib Efendi	III.Selim	Hasan Paşa Kasrı

2.4. Erzurumlu Mehmed Efendi (ö. 1227)

2.4.1. Biyografisi

Mehmed Efendi'yle ilgili herhangi bir bilgi bulamadık. Sadece 1227 yılında vefat ettiği bilgisine sahibiz.²⁵

23 Mardin, I/167.

24 Mardin, II-III/8.

25 Mardin, I/111, 121.

2.4.2. Katıldığı Huzur Dersleri

Erzurumi Mehmed Efendi, 1224-1226 yılları arasında, 1225 yılında iki oturumda olmak üzere dört kere muhataplık yapmıştır.²⁶ Detayları tablodadır.²⁷

Yıl	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarriri	Padişah	Mekân
1224	VI.	3. Muhatap	Hareket-i dâhil	Kilisli Mehmed Kudsi Efendi	II.Mahmud	?
1225	V.	7. Muhatap	Musila-i sahn	Kilisli Mehmed Kudsi Efendi	II.Mahmud	?
1225	IX.	10. Muhatap	Musila-i sahn	Milaslı Müftizade Seyyid Muhammed Efendi	II.Mahmud	?
1226	V.	5. Muhatap	Musila-i sahn	Çarşambalı Muhammed Said Efendi	II.Mahmud	?

2.5. Erzurumlu İbrahim Efendi (ö. ?)

2.5.1. Biyografisi

Erzurumlu İbrahim Efendi'yle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

2.5.2. Katıldığı Huzur Dersleri

Mardin, Erzurumlu İbrahim Efendi'nin 1228-1242 yılları arasında huzur derslerinde muhataplık yaptığı, 1242 yılında Bağdat Kadılığına tayin edildiği bilgisini vermektedir.²⁸ Ancak 1228 yılındaki listeyi verdiği yerdeki hiçbir mecliste ismi geçmemektedir.²⁹ 1229-1234 yılına ait huzur dersleriyle ilgili verilen bilgilerde ne yazık ki mukarrir ve muhatap bilgileri mevcut değildir. Bu yüzden hangi yıl huzur derslerine başladığına dair tam bir saptama yapamıyoruz. 1235-1242 yılları arası kayıtları mevcuttur.³⁰

26 Mardin, I/111, 121.

27 Mardin, I/171, 175, 178, 180.

28 Mardin, I/126.

29 Mardin, I/190-194.

30 Mardin, I/199, 204, 207, 211, 216, 219, 223, 226.

Yıl	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarriri	Padişah	Mekân
1228-1234	Bu dönem karanlık. Hangi zamanda başladığını tam olarak bilemiyoruz.					
1235	VI.	9.Muhatab	Hareket-i dâhil	Ekmekçiz ade Hafız Ahmed Efendi	II.Mahmud	Beşiktaş Sarayı (Yeni)
1236	VI.	9. Muhatab	Hareket-i dâhil	Kırımlı Mehmed Efendi	II.Mahmud	Beşiktaş Sarayı (Yeni)
1237	V.	6. Muhatab	Hareket-i dâhil	Akşehirli Hacı Ömer Efendi,	II.Mahmud	Beşiktaş Sarayı (Yeni)
1238	V.	1. Muhatab	Hareket-i dâhil	Konevi Seyyid Hüseyin Efendi,	II.Mahmud	Beşiktaş Sarayı (Yeni)
1239	IV.	9. Muhatab	Musila-i sahn	Konevi Seyyid Hüseyin Efendi,	II.Mahmud	Beşiktaş Sarayı (Yeni)
1240	IV.	5. Muhatab	Musila-i sahn	Konevi Seyyid Hüseyin Efendi,	II.Mahmud	Beşiktaş Sarayı (Yeni)
1241	IV.	1. Muhatab	Musila-i sahn	Konevi Seyyid Hüseyin Efendi,	II.Mahmud	Beşiktaş Sarayı (Yeni)
1242	III.	10.Muhatab	Musila-i sahn	Akşehirli Hacı Ömer Efendi,	II.Mahmud	Beşiktaş Sarayı (Yeni)

2.6. Erzurumlu Süleyman Efendi (ö.1240)

2.6.1 Biyografisi

Süleyman Efendi'nin 1240 yılında vefat etmesi³¹ dışında herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

2.6.2. Katıldığı Huzur Dersleri

Erzurumlu Süleyman Efendi, 1235-1240 yılları arasında huzur derslerinde muhataplık yapmıştır.³² Bu yıllarla ilgili detay aşağıdadır.³³

Yıl	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarriri	Padişah	Mekân
1235	VII.	11.Muhatab	İbtida-i dâhil	Akşehirli Ömer Efendi	II.Mahmud	Beşiktaş Sarayı (Yeni)
1236	VII.	8.Muhatab	İbtida-i dâhil	Konevi Seyyid Hüseyin Efendi	II.Mahmud	Beşiktaş Sarayı (Yeni)
1237	VI.	8.Muhatab	Hareket-i dâhil	Konevi Seyyid Hüseyin Efendi	II.Mahmud	Beşiktaş Sarayı (Yeni)
1238	V.	2.Muhatab	Hareket-i dâhil	Eğinli İbrahim Efendi	II.Mahmud	Beşiktaş Sarayı (Yeni)
1239	V.	6. Muhatab	Hareket-i dâhil	Eğinli İbrahim Efendi	II.Mahmud	Beşiktaş Sarayı (Yeni)
1240	V.	6. Muhatab	Hareket-i dâhil	Eğinli İbrahim Efendi	II.Mahmud	Beşiktaş Sarayı (Yeni)

2.7. İspirli Ali Efendi (ö. 1280)

2.7.1. Biyografisi

Ayasofya müderrisidir. İspirizade lakabıyla anılır. İspiri Ali Efendi'nin evladı arasında âlimler çıkmıştır. Oğlu Refi' Efendidir.³⁴ 1280 yılında vefat etmiştir.³⁵ Hakkında başka bilgi bulamadık.

2.7.2. Katıldığı Huzur Dersleri

İspirli Ali Efendi, 1275-1280 yılları arasında huzur dersleri muhataplığı yapmıştır.³⁶ Detayları aşağıda verilmiştir.³⁷

32 Mardin, I/126.

33 Mardin, I/199, 204, 208, 212, 216, 220.

34 Süreyya, IV/681.

35 Mardin, I/140.

36 Mardin, I/140.

37 Mardin, I/361, 365, 368, 375, 379, 383.

Yıl	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarriri	Padişah	Mekân
1275	VII.	6.Muhatab	İbtida-i dâhil	İlgınlı Hasan Fehmi Efendi	I.Abdülmecid	Beşiktaş Sarayı (Yeni)
1276	VII.	8.Muhatab	İbtida-i dâhil	Filibeli Abdullah Efendi	I.Abdülmecid	Beşiktaş Sarayı (Yeni)
1277	VII.	8.Muhatab	İbtida-i dâhil	Filibeli Abdullah Efendi	I.Abdülmecid	Beşiktaş Sarayı (Yeni)
1278	VII.	2.Muhatab	İbtida-i dâhil	Filibeli Abdullah Efendi	I.Abdülaziz	Dolmabahçe Sarayı
1279	VI.	10.Muhatab	Hareket-i dâhil	Kastamonulu Mustafa Efendi	I.Abdülaziz	Dolmabahçe Sarayı
1280	VI.	3. muhatab	Hareket-i dâhil	Turşucuzade Hacı Ahmed Muhtar Efendi	I.Abdülaziz	Dolmabahçe Sarayı

2.8. Erzurumlu Ahmed Hamdi Efendi (ö. 1338)

2.8.1. Biyografisi

Erzurum müftüsü Hacı Ali Efendi'nin oğludur. 1272 yılında Trabzon vilayetinin Atina kazasının Hemşin nahiyesinde doğmuştur. Erzurum'da ilk tahsilini yaptıktan ve babasından ders aldıktan sonra 1298 yılında İstanbul'a gelmiş, Ders Vekili Ahmed Asım Efendi'nin dersine 10 yıl kadar devamla icazetname almıştır. 1308 yılında ruus imtihanını kazanıp 1311 yılında Fatih Camii Şerifinde tedrise başlamıştır. Niyabet için imtihan vererek Meclsi-i intihab-ı hükkamdan da icazet almıştır. 1303 yılında 31 yaşında iken Rumeli Sadareti Aliyyesi Vekayi-i Şeriyye Odasına mülazemetle girip 6 ay sonra Vekayi-i Şeriyye kitabeti muavinliğine seçilmiş, 1306 yılında Mahfil-i Şeriyat'a kâtip tayin olunmuş, bununla birlikte adı geçen odadaki müavini evvelliği baki kalmıştır. 1311 yılında Meclsi-i Tedkikat-ı Şeriyye Kelami kâtipliğine tayin olunup bir yıla yakın bir süre bu iki daireye de devam etmişse de tedris görevi olduğundan dolayı işinin ağırlığı sebebiyle Rumeli Vekayi-i Kalemindeki görevini zorunlu olarak bırakmıştır. 1306 yılında ibtida-i hariç'ten devriye rüusu hümayununa nail olmuş ve ruusu 1307'de hareket-i hariç'e yükseltilmiş, 1317'de ibtida-i hariçten İstanbul ruusuna mazhar olmuştur. 1325'de hareket-i dâhil derecesiyle Zeyneddin

Efendi Medresesi ikinci müderrisliği tevcih edildiği gibi Meclisi Tedkikat-ı Şeriyye azalığı yapmıştır. 1318'de dördüncü dereceden mecidi nişanıyla taltif edilmiştir. H. 1333-1337 yılları arasında huzur dersleri muhataplığı yapmıştır. 1335 yılında Fetva-hane-i Al-i İmalat-i Şeriyye Müdiriyetine irade-i seniyye ile tayin olunmuştur.³⁸

2.8.2. Katıldığı Huzur Dersleri

Erzurumlu Ahmed Hamdi Efendi, 1333-1337 tarihleri arasında huzur dersleri muhataplığı yapmıştır.³⁹ Detayları şöyledir:⁴⁰

Yıl	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir	Padişah	Mekân
1333	III.	13.Muhatab	?	Nasuh Efendizade Mustafa Asım Efendi	V.Mehmed Reşad	Dolmabahçe Sarayı
1334	II.	8.Muhatab	?	Kastamonulu Mustafa Şükrü Efendi	V.Mehmed Reşad	Dolmabahçe Sarayı
1335	II.	12.Muhatab	?	Kastamonulu Mustafa Şükrü Efendi	V.Mehmed Reşad	Dolmabahçe Sarayı
1336	III.	2.Muhatab	?	Batumlu Abdüllatif Efendi	Vahdettin	Dolmabahçe Sarayı
1337	IV.	2.Muhatab	?	Nasuh Efendizade Mustafa Asım Efendi	Vahdettin	Dolmabahçe Sarayı

2.9. Erzurumlu Salih Nazım Efendi (ö.1341)

2.9.1. Biyografisi

1308/1892 yılında Hicaz Deftardarı iken vefat eden Ahmet Muhtar Bey'in oğludur. 1277 senesinde Erzurum'un Boyahane mahallesinde doğmuştur. Sibyan ve Rüştüye'yi bitirip 1295/1879 yılında İstanbul'a geldi. Huzur Dersleri mukarrirlerinden İstanbul paye-i refii ashabından Meclis-i müellefat reisliği yapmış olan şehri (İstanbul) Ahmet Ramiz Efendi'nin ders halkasına girmiş Molla Camiden başlayarak 1308 yılında icazet almıştır. Peşi sıra açılan ruus imtihanını kazanmış ve 1309 yılında Fatih Camiinde dersiam olarak derse çıkmıştır. 1322 yılında talebelerine icazet vermiştir. Bunun üzerine altın Liyakat madalyasına nail olduğu gibi, 4. Rütbeden Osmanlı nişanı kendisine ihsan olunmuştur. Şevval 1315 yılında uhdesine tevdi

38 *Meşihat-i İslamiyye Sicilli Ahval Dairesi dosyası*; 9 Cemaziyelevvel 1321 tarihli hal tercümesi; *İlmiyye Salnamesi*, İstanbul, 1334, s. 112; Mardin, II-III/928-9.

39 Mardin, I/159.

40 Mardin, I/573, 576, 580, 584, 588.

edilen ibtidai hariç istanbul müderrisliği; Şevval 1325 yılında da Sa'diye medresesi onuncu müderrisliğine tayin edilerek ibtida-i dâhile terfi olunmuştur. 14 Şubat 1330'da Daru'l-Hilafeti'l-Aliyye Medresesi Tefsir-i Şerif müderrisi olmuş ve Medaris Müfettiş-i Umumiliğine tayini olan 15 Kanunievvel 1334'e kadar müderrislikte bulunmuştur. (Albayrak 34 vesikayı al.) 10 Teşrinisani 1335'te müfettişlikten ayrılıp bir gün sonra Sahn Medresesi Mantık Müderrisliğine tayin edilmiştir. 21 Kanunievvel 1335'te müderrislikten ayrılıp bir gün sonra irade-i seniyye ile Tetkik-i Mesahif ve Müellefat-ı Şer'iyye azalığına tayin olunmuştur. 21 Eylül 1336'da azalıktan ayrılmışsa da 14 Teşrinisani 1336 yılında tekrar aynı meclisin azalığına tayin edilmiştir. 26 Temmuz 1338 yılında Tetkik-i Mesahif ve Müellefat-ı Şer'iyye azalığından ayrılmış, hicri 1333 yılında huzur dersi muhatablığına tayin edilmiş, 1339 yılındaki vefatına kadar bu görevine devam etmiştir. Aksaray'da Çakırağa mahallesinde 8 Teşrinievvel 1339/h. 1341/m.1923 yılında vefat etmiştir.⁴¹

2.9.2. Katıldığı Huzur Dersleri

Erzurumlu Salih Nazım Efendi 1333-1341 tarihleri arasında huzur dersleri muhatablığı yapmıştır.⁴² 1315 yılında ibtidai hariç, 1325 yılında da ibtida-i dâhil derecesi aldığını biliyoruz. Huzur dersleri belgelerinde rütbesiyle ilgili kayıtlar bulunmamaktadır. Terceme-i halinde de bundan sonrasıyla ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Huzur derslerine 1333 yılında başladığına göre ibtidai hariç rütbesini aldığı 1325 yılıyla bunun arasında 12 yıllık bir süre olduğu görülmektedir. Dolayısıyla huzur derslerine kadar ve sonrasında sırasıyla hareket-i dâhil, hareket-i hariç, ibtidai altmışlı, hareket-i altmışlı, musila-i sahn, sahn, musila-i süleymaniye, süleymaniye, daru'l-hadis gibi rütbelerin hangisini aldığını bilemiyoruz. Girdiği huzur derslerinin detayı şöyledir:⁴³

Yıl	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir	Padişah	Mekân
1333	V.	11.Muhatab	?	Debreli Vildan Faik Efendi	V.Mehmed Reşad	Dolmabahçe Sarayı
1334	III.	9.Muhatab	?	Nasuh Efendizade Mustafa Asım Efendi	V.Mehmed Reşad	Dolmabahçe Sarayı

41 *Meşihat-ı İslamiyye Sicilli Ahval Dairesi*, dosya no: 3595; *Meşihat-ı İslamiyye Sicil Defteri*, VII/43; *İlmiyye Salnamesi*, s. 116; Mardin, II/929; Albayrak, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul, 1996, IV/285.

42 Mardin, I/159, 575-604.

43 Mardin, I/574, 577, 581, 585, 588, 592, 596, 599, 604

1335	III.	13.Muhatab	?	Nasuh Efendizade Mustafa Asım Efendi	V.Mehmed Reşad	Dolmabahçe Sarayı
1336	IV.	2.Muhatab	?	Muğlalı Ali Rıza Efendi	Vahdettin	Dolmabahçe Sarayı
1337	III.	6.Muhatab	?	Batumlu Abdüllatif Efendi	Vahdettin	Dolmabahçe Sarayı
1338	III.	14.Muhatab	?	Kastamonulu Mustafa Şükrü Efendi	I.Abdülmecid	Dolmabahçe Sarayı
1339	III.	9.Muhatab	?	Kastamonulu Mustafa Şükrü Efendi	I.Abdülmecid	Dolmabahçe Sarayı
1340	III.	3.Muhatab	?	Kastamonulu Mustafa Şükrü Efendi	I.Abdülmecid	Dolmabahçe Sarayı
1341	II.	4.Muhatab	?	Arapgirli Hüseyin Avni Efendi	I.Abdülmecid	Dolmabahçe Sarayı

2.10. Tortumlu İbrahim Efendi (ö.1343)

2.10.1. Biyografisi

İbrahim Efendi'nin ismini, Mardin, İbrahim Feridüddin; Sadık Albayrak ise İbrahim Fahreddin şeklinde vermektedirler.⁴⁴ Ali Bedri Efendi'nin oğludur. 1270 (1853) yılında Tortum kazasının Ödük köyünde doğmuştur. Babası tüccardı. Tahsil için 1283 yılında Erzurum'a ve 1302 yılında da İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da Hafız Şakir Efendi'nin ders halkasına dâhil olup ondan altı sene ders okumuş, 1308 yılında icazet almıştır. Aynı tarihte Fetvahanede açılan ruus imtihanını kazanarak sonradan Mart 1310 (1894) tarihinde Fatih camii dersiamları arasına katılmıştır. Hicri 1323 yılında talebelerine icazet vermiştir. Dördüncü rütbeden Osmanî nişanı ile altın liyakat madalyasına sahipti. Uhdesine Seer 1316 yılında Medrese-i Hamidiye ibtidai hariç müderrisliği tevcih olunmuş, Rebiulevvel 1321'de hareket-i hariç Muhyiddin Kocadı Medresesi müderrisliğine terfi etmiştir. Dersiamlığı yanında Daru'l-Hilafe-

44 Mardin, II-III/352; Albayrak, II/200.

ti'l-Aliye medresesi usul-i fıkıh müderrisliğine tayin edilmiştir. Eylül 1331'de Kısm-i Ali üçüncü sınıf 2. Şube usul-i fıkıh müderrisliğine atanmıştır. Şeyhulislam Hayri Efendi zamanında Haziran 1331 yılı Ramazanında huzur dersleri muhataplığına tayin edilmiştir. Eylül 1335'te (1919) ibtidai dâhil medresesi ilm-i kelim müderrisliğine tayin edilmiştir. Çarşamba civarında bulunan Cebecibaşı mahallesinde 1 Nisan 1341/h. 1343 (1925) yılında vefat etmiştir.⁴⁵

2.10.2. Katıldığı Huzur Dersleri

Tortumlu İbrahim Efendi, 1333-1341 yılına kadarki huzur derslerinde muhataplık yapmıştır.⁴⁶ Detayları aşağıdaki şekildedir: ⁴⁷

Yıl	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarrir	Padişah	Mekân
1333	VII.	5.Muhatab	?	Midilli Mehmed Emin Efendi	V. Mehmed Reşad	Dolmabahçe Sarayı
1334	IV.	12.Muhatab	?	Debreli Vildan Faik Efendi	V. Mehmed Reşad	Dolmabahçe Sarayı
1335	V.	1.Muhatab	?	Rizeli Osman Nuri Efendi	V. Mehmed Reşad	Dolmabahçe Sarayı
1336	V.	4.Muhatab	?	Nasuh Efendizade Mustafa Asım Efendi	Vahdettin	Dolmabahçe Sarayı
1337	IV.	9.Muhatab	?	Nasuh Efendizade Mustafa Asım Efendi	Vahdettin	Dolmabahçe Sarayı
1338	IV.	3.Muhatab	?	Batumlu Abdüllatif Efendi	I.Abdülmecid	Dolmabahçe Sarayı
1339	III.	13.Muhatab	?	Kastamonulu Mustafa Şükrü Efendi	I.Abdülmecid	Dolmabahçe Sarayı
1340	III.	6.Muhatab	?	Kastamonulu Mustafa Şükrü Efendi	I.Abdülmecid	Dolmabahçe Sarayı
1341	II.	3.Muhatab	?	Debreli Vildan Faik Efendi	I.Abdülmecid	Dolmabahçe Sarayı

45 *Meşihat-ı İslamiyye Sicilli Ahval Dairesi*, dosya no: 3611; *İlmiyye Salnamesi*, s. 115; Mardin, II-III/352-53; Al-bayrak, II/200.

46 Mardin, I/159.

47 Mardin, I/575, 577, 581, 585, 588, 592, 596, 599, 604.

Sonuç

Araştırmamız neticesinde Osmanlıdaki huzur derslerine Erzurumlu 10 âlimin katıldığını tespit etmiş olduk. İlgili şahıslar şunlardır: 1) Erzurumlu Mehmed Efendi (ö. ?); 2) Erzurumlu Abdullah Efendi (ö. 1206); 3) Erzurumlu Osman Efendi (ö. ?); 4) Erzurumlu Mehmed Efendi (ö. 1227); 5) Erzurumlu İbrahim Efendi (ö. ?); 6) Erzurumlu Süleyman Efendi (ö. 1240); 7) İspirli Ali Efendi (ö. 1280); 8) Erzurumlu Ahmed Hamdi Efendi (ö. 1338); 9) Erzurumlu Salih Nazım Efendi (ö.1339); 10) Tortumlu İbrahim (Fahreddin) Efendi (ö.1341).

Öncelikle şu tespiti yapmak durumundayız. Osmanlı müellifleriyle ilgili bilgileri elde edeceğimiz tarih ve tabakat kaynakları kısıtlıdır. Bunun yanında huzur dersleriyle ilgili belgelerin birçoğu tespit edilmiş olmakla beraber şahısların terceme-i halleri ve hayatlarıyla ilgili bu belgelerde pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Yukarıda ismi geçen şahısların özellikle son dönemdekilerinin hayatlarıyla ilgili belgeler, meşihat dairesindeki dosyalarında ve Meşihat sicil defterlerinde yer almaktadır. Bunlardan faydalandık, ama öteki âlimler hakkında bilgiye ulaşabileceğimiz belgeleri elde edemedik. Sonuçta gerek biyografileri gerekse huzur dersleriyle ilgili ulaşabildiğimiz tüm bilgileri makalemizde derlemiş olduk.

Bu noktada dikkatimizi çeken husus, tüm bu âlimlerin sadece muhataplık görevinde bulunmasıdır. Mukarrirlik görevinde bulunan herhangi bir âlime rastlamadık. İlk dönemdeki huzur dersleri belgelerinin az olması hasebiyle belgesine ulaşıldığı kadarıyla bilgi vermek mecburiyetinde kaldık; öncesi ve sonrasında muhataplıklarının devam etmiş olacağını ihtimalli ifadelerle sunmaya çalıştık. Her bir müellifin kaçınıcı mecliste girdiğine, kaçınıcı muhatap olduğuna ve hangi mukarririn başkanlığında muhataplık yaptığına; hangi padişahın zamanında huzur dersine katıldığına, hangi medrese derecesine sahip olduğuna ve yapılan her bir huzur dersinin hangi mekânda yapıldığına dair ulaşabildiğimiz bilgileri ayrıntılı olarak sunduk. Kuşkusuz huzur dersleriyle ilgili bazı yıllarla ilgili esami defterleri ve diğer belgeler tespit edilmediği için bu sürelerde Erzurumlu başka bir âlimin var olup olmadığı hakkında fikir yürütemiyoruz.

Kaynakça

Albayrak, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul, 1996, IV/285.

Bonebakker, S. A., "Adab and the Concept of Belles-Lettres", *CHAL: Abbâsîd Belles-Lettres*, ed. Julia Ashtiany vd., Cambridge, 1990, s. 16-30.

_____, "Early Arabic Literature and the Term Adab", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, 1984, V/389-421.

- Demir, Ziya; Eroğlu, Mehmed, *XIII.-XVI. Yy. arası Osmanlı Müfessirleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.
- Emin, Mehmed, “Huzur-i Hümayun Dersleri”, *Sebilü’r-Reşad*, İstanbul, 26 Haziran 1335, cilt: XVII, sayı: 425-6, s. 75-77.
- İlmiyye Salnamesi*, İstanbul, 1334.
- İpşirli, Mehmet, “Huzur Dersleri”, *DİA*, İstanbul, 1998; XVIII/441-444
- Kara, Ömer, “Râğib el-İsfahânî”, *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV/398-401.
- _____, “Osmanlı’da Huzur Dersleri Geleneği ve Literatürü”, *TALİD*, cilt: 9, sayı: 18, 2011, 11-31.
- _____, “İslam Geleneğinde Ümera Huzurundaki Bilimsel Toplantıların Osmanlıcası: Huzur Dersleri”, *Osmanlı Toplumunda Kur’an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları II*, İlim Yayma Vakfı: Kur’an ve Tefsir Akademisi, İstanbul, 2013, s. 299-369.
- Mardin, Ebu’l-Ula, *Huzur Dersleri-I*, İstanbul, 1951.
- _____, *Huzur Dersleri-II-III*, İstanbul, 1956-66.
- Meşihat-ı İslamiyye Sicil Defteri*, VII/43.
- Meşihat-ı İslamiyye Sicilli Ahval Dairesi*, dosya no: 3595.
- Meşihat-ı İslamiyye Sicilli Ahval Dairesi*, dosya no: 3611.
- Meşihat-i islamiyye Sicilli Ahval Dairesi*; 9 Cemaziyelevvel 1321 tarihli hal tercümesi.
- Omay, Semiha, *Huzur Dersleri ile ilgili Konuşmalar*, İstanbul, 1965.
- Özbilgen, Erol, “Huzur Dersleri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 116-117.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 1971.
- _____, “Huzur-i Hümayun Dersleri”, *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*, s. 74 (29 Haziran 1918), s. 816-819.
- Sabri, Mustafa, “Huzur-i Hümayun Dersleri”, *Beyanü’l-Hak*, İstanbul, 29 Eylül 1324, cilt: 1, sayı: 2, s. 3-6.
- Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmani*, İstanbul, 1311, III/389; Mardin, II-III/253.
- Thomas, Stephanie Bowie, *The Concept of Muhâdara in the Arab Anthology with Special reference to al-Râğhib al-İsfahânî’s Muhâdarât al-Udebâ*, doktora, Harvard University, Cambridge: Massachussetts: 2000.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, no: 971.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Huzur Dersleri”, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara, 1965, s. 215-222.

Ünver, Süheyl, *Bir Ramazan binbir İstanbul*, Kitabevi, İstanbul, 1997.

Yazıcı, Hüseyin, “Muhâdarat”, *DİA*, İstanbul, 2005, XXX/391-92.

Zilfi, Madeline Carol, “A medrese for the palace: Ottoman dynastic legitimation in the eighteenth century”, *Journal of the American Oriental Society*, cilt: 113/2, 1993, s. 184-191.

journal of
ilahiyyat^{ILTED}
researches
ilahiyyat tetkikleri dergisi

ISSN 2458-7508

9 772458 750806